

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора

Кікінежді Оксани Михайлівни

на дисертаційне дослідження

Пушкарук Ірини Юріївни на тему

«Сім'я як чинник розвитку батьківської ідентичності чоловіка»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Тема, якій присвячене дисертаційне дослідження Пушкарук Ірини Юріївни, є актуальною і значущою для психологічної теорії та практики, адже стосується проблеми відповідального, усвідомленого батьківства, розвитку суб'єктності, самовираження, набуття «сутнісного Я» у гендерному досвіді чоловіка, концептуалізації кризи маскулітності, гендерної соціалізації зростаючої особистості, трансформації жіночих і чоловічих гендерних ролей в умовах глобалізаційних змін ХХІ століття, визнаного ООН «сторіччям батьківства».

Розкриття змісту проблемного поля сучасного батьківства, аналіз особливостей батьківської ідентичності чоловіка, виявлення основних чинників батьківського програмування, становлення батьківської сфери чоловіка стало предметом наукового пошуку здобувачки.

Своєчасність цього дисертаційного дослідження зумовлена ще строкатістю поглядів на психологічну природу ідентичності, що безпосередньо пов'язано із особистісним розвитком чоловіка, його самосвідомістю, актуалізує формування життєздатної самоконцепції «Я-батько», досягнення позитивної самоідентичності потенційним батьком-вихователем як соціально-психологічного феномену у спектрі осмислення батьківсько-дитячих взаємин. Татівство водночас із материнством, активізація суб'єктних позицій обох статей та їх успішне життєздійснення у сімейній та професійній сферах забезпечує поступове включення дитини в систему соціальних відносин та успішність адаптації, сприяє засвоєнню соціальних ролей, формує базальне почуття довіри до світу, майбутню життєву компетентність дитини.

Попри очевидну ясність прикладного аспекту проблеми батьківської ідентичності як психологічного ядра особистості, вона має значний внутрішній пласт, оскільки охоплює чимало нез'ясованих психологічних механізмів особистісного самовизначення чоловіка у сфері власне батьківства. З огляду на це, наукове дослідження психологічних чинників розвитку батьківської ідентичності та впливу сім'ї, її типології у контексті соціокультурної парадигми одночасно є і викликом часу, і справою державної ваги.

Опонована мною дисертація Пушкарук Ірини Юріївни є саме однією з таких теоретичних та експериментальних робіт у національній психологічній школі, яка віддзеркалює соціальну затребуваність означеної проблеми. Дисертантка, обґрунтовуючи актуальність роботи, цілком правильно акцентує увагу на важливості комплексного підходу до вивчення проблематики розвитку батьківської ідентичності чоловіка.

Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри загальної та клінічної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Інноваційні психотехнології сприяння особистісному благополуччю» (державний реєстраційний номер 0112U001020).

У дисертації логічно і узгоджено із темою визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження. Структура роботи характеризується традиційністю і логічністю викладу виконаного дослідження. Варто зазначити, що це надає можливість здобувачці послідовно представити для обговорення власне розв'язання сформульованих наукових завдань.

Ключовим у дослідженні є припущення, що особливості функціонування сім'ї зумовлюють закономірності й особливості розвитку батьківської ідентичності, а ідентифікація з батьком і батьківське програмування є провідними механізмами в процесі становлення батьківської ідентичності чоловіка.

Детально розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, яке авторка вбачає в експлікації феномену «батьківська ідентичність» за допомогою комплексу релевантних теоретичних підходів і практичних рекомендацій, що дозволяють коригувати вади розвитку батьківської ідентичності впродовж онтогенезу чоловіка; в розробці, апробації та перевірці ефективності «Програми оптимізації процесу розвитку батьківської ідентичності чоловіка», що може бути застосована в практичній роботі психологів дошкільних закладів, навчально-виховних комплексів, загальноосвітніх закладів за напрямом «робота з батьками»; зроблені теоретичні узагальнення можуть бути покладені в основу науково-методичного забезпечення професійної підготовки психологів у процесі викладання низки навчальних дисциплін.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали концептуальні положення вітчизняних і зарубіжних авторів. Приведений у дисертації огляд літератури, аналіз наукових періодичних видань та тематичних циклів дозволив сформулювати самостійний та ґрунтовний науковий підхід Пушкарук І.Ю. до розв'язання окреслених задач, який полягає у комплексному підході до вивчення поставленої наукової проблеми та урахуванні міждисциплінарних зв'язків.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (268 найменувань, з них 183 іноземними мовами) та 32 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, основний зміст викладено на 165 сторінках. Отже, структура та обсяг дисертації відповідають вимогам МОН України до таких робіт.

У **першому розділі** дисертації охарактеризовано батьківство як психолого-педагогічний феномен, проаналізовано особливості функціонування сучасної сім'ї і зміни поглядів на батьківство; описано функції та ролі чоловіка-батька в сім'ї, а також означено місце батьківського програмування в процесі становлення його особистості; визначено поняття «батьківська ідентичність» як усвідомлення «...чоловіком соціальної ролі батька, прийняття себе як батька, відчуття повної тотожності собі в цьому, а

також відповідність поведінки внутрішній моделі батька» (С. 7 автореферату, С. 56 дисертації), описано етапи розвитку батьківської ідентичності й провідний механізм становлення батьківської ідентичності чоловіка з позиції трьох основних підходів - психоаналітичного, когнітивного та символічного інтеракціонізму.

Наукова цінність роботи полягає у виокремленні здобувачкою етапів та періодів розвитку батьківської ідентичності чоловіка (доактуалізаційного, перехідного, актуалізаційного) (С. 7–8 автореферату та С. 57–61 дисертації), опису динамічної моделі батьківської ідентичності у багатовимірному просторі та трьохкомпонентній структурі, що дало змогу окреслити психологічні особливості чоловічого самоконструювання в ролі батька.

Важливим у дослідженні є визначення провідного механізму розвитку та формування батьківської ідентичності чоловіка, усвідомлення та прийняття ним себе як Я-чоловіка та Я-майбутнього батька як результату інтегрованих переживань чоловіком власного життєвого досвіду та інтерпретацій створеного ним суб'єктивного «образу батька» в процесі адаптації чоловіка до батьківської ролі. Усвідомлення змін образу «Я», усвідомлення себе батьком перетворюється в ключовий момент формування батьківської ідентичності (С. 69 дисертації).

У **другому розділі** обґрунтовано концептуальну модель, яку було покладено в основу планування й розробки емпіричного вивчення впливу батьківської сім'ї на розвиток батьківської ідентичності чоловіка; подано психологічне обґрунтування вибору методик емпіричного дослідження; наведено результати порівняльного констатувального дослідження, а також виявлено взаємозв'язки особливостей функціонування батьківської сім'ї чоловіка й компонентів його батьківської ідентичності.

Основу емпіричного дослідження авторка оформлює твердженням, що «батьківська ідентичність є продуктом трансформаційної взаємодії психологічних особливостей конкретного чоловіка, культурно-історичних і соціальних умов його життєдіяльності, акумульованих у середовищі його

родительської сім'ї й актуалізованих у власній сім'ї чоловіка» (С. 8 автореферат та С. 73 дисертації).

У третьому розділі систематизовано комплекс заходів із оптимізації процесу розвитку батьківської ідентичності чоловіка та аргументовано доцільність відповідної експериментальної програми: визначено її цілі, завдання, принципи, а також подано змістову структуру та встановлено ефективність впровадження.

Цікавою та оригінальною є авторська шестиступенева модель фокусної психокорекційної та психотерапевтичної роботи, на основі якої була розроблена «Програма оптимізації процесу розвитку батьківської ідентичності чоловіка», що свідчить про здатність здобувачки до глибинної практичної роботи з клієнтами.

У висновках (як до розділів, так і до роботи загалом) І. Ю. Пушкарук логічно підсумовує результати своєї науково-дослідної роботи, в них простежується взаємообумовленість між метою, завданнями дослідження та усім змістом дисертації. Робота відзначається творчим пошуком, аргументованістю положень, доказовістю здобутих результатів.

Подана дисертаційна робота свідчить про наукову зрілість І. Ю. Пушкарук, її вміння бачити актуальні проблеми психолого-педагогічної науки та освітньо-виховної практики, готовність розв'язувати їх на достатньому науковому рівні. Дисертація вирізняється науковою достовірністю, має чітку практичну спрямованість.

Автореферат дисертації відповідає сучасним вимогам щодо кандидатських дисертацій, достатньо повно відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи й дає цілісне уявлення про проведене дослідження.

Основні результати дослідження апробовані та висвітлені в матеріалах наукових та науково-практичних конференцій різного рівня. Повнота викладу основних результатів дослідження підтверджується переліком та обсягом опублікованих робіт (11 праць, з них 6 статті опубліковано у вітчизняних фахових виданнях, 1 - у зарубіжному), 4 - тезах та матеріалах конференцій.

Оцінюючи загалом позитивно дисертацію І. Ю. Пушкарук, необхідно вказати на деякі міркування, які виникли в процесі рецензування роботи і мають дискусійний або рекомендаційний характер:

1. У першому розділі, а саме у параграфах 1.1. та 1.2, здобувачкою представлений аналіз феномену батьківства як психолого-педагогічного феномену переважно у дослідженнях зарубіжних авторів. При цьому дещо фрагментарно висвітлюються підходи українських вчених до означеної проблеми. На нашу думку, в контексті гуманістичної, когнітивної та генетичної психології було б доцільніше описати наукові доробки національної гендерної та статеворольової психологічних шкіл, соціологічні дані та експертні оцінки у міждисциплінарному спектрі, що підкреслило б універсальність представлених наукових фактів і зробило б дослідження цікавим як спеціалістам у галузі гендеристики та фемінології, так і психологам та соціальним працівникам.

2. В контексті проблематики дослідження, на нашу думку, більш доцільним було б подати розширене і поглиблене трактування особливостей розвитку батьківської ідентичності чоловіків, які виховувалися поза сім'єю, зробити порівняння, щоб скласти повнішу картину впливу сім'ї на розвиток батьківської ідентичності чоловіка.

3. Варто було б детальніше диференціювати вікову розгортку чоловіків, які були залучені до констатувального експерименту.

4. Робота значно б виграла, якби експериментальна програма розроблялась не лише з позиції психодинамічного, а суб'єктно-вчинкового підходу, бо саме паритетні стосунки з жінками-партнерками, егалітарна поведінка є невичерпним ресурсом особистісного розвитку та зрілості чоловіків як потенційних батьків.

5. У тексті дисертації зустрічаються окремі стилістичні огріхи, зокрема такі, що стосуються української психологічної термінології.

Втім указані зауваження не знижують наукового рівня дисертації. Результати дисертаційної роботи і висновки обґрунтовані теоретично та підтвержені емпіричними даними.

Дисертація І. Ю. Пушкарук «Сім'я як чинник розвитку батьківської ідентичності чоловіка» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, у повній мірі відповідає вимогам, які визначені пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (постанова Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук
завідувач кафедри психології
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

професор О. М. Кікінежді

М.П. [Stamp]
Відомості: [Handwritten]
Засадачу: [Handwritten]
Начальник відділу кадрів: [Handwritten]

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
03.02.15 / [Handwritten]
20 04 20 18